

Благодетельова-Вовк С. Л.
к.е.н., доцент кафедри економіки і управління ЧДТУ

ПЕРЕДУМОВИ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ І ЗРОСТАННЯ: КУЛЬТУРНЕ ЛІДЕРСТВО, КУЛЬТУРНІ ІННОВАЦІЇ ТА ІНІЦІАТИВИ

Розглянуто історичну еволюцію теоретичних підходів щодо визначення засад економічного розвитку і зростання. Визначено, що культурне лідерство, культурні інновації та культурні ініціативи є передумовою економічного розвитку цивілізацій різних рівнів в контексті становлення антропо-культуроцентричної дійсності XXI ст.

The history evolution theoretical approach is considered for determinations of basics economic development and growing. It is determined that cultural leadership, cultural innovations and cultural initiatives are a premises of the economic progress of different civilization levels in context of the formation reality of XXI-th.

Постановка проблеми. З початку Нового часу, коли економіка виділилася в окрему сферу діяльності суспільства, відбувається напрацювання різних теоретичних підходів щодо забезпечення економічного прогресу. На кожному історичному проміжку домінує те, чи інше уявлення щодо передумов економічного розвитку і зростання. Зараз відбувається переоцінка наявних та формування нових наукових концепцій щодо з'ясування природи та змісту складних якісних змін, які з прискоренням відбуваються навколо. Інтелектуальні розробки попередників є цінним надбанням людства, однак процес пізнання має продовжуватися у відповідності до потреб та викликів часу. Задача науковців полягає у визначенні поки що скритих аспектів реальності, які впливають на характер економічного поступу суспільства.

Наразі актуальним для економістів є поглиблене дослідження культури, яка є найбільш закоріненим феноменом індивідуальної та колективної природи. Вихід економістів за межі економічного способу буття - у сферу культури, може суттєво розширити проблематику та результативність наукового пошуку, підвищити творчий потенціал вчених і сприятиме синтезу нової культуро-економічної теорії, придатної для розбудови людиноцентричної - кращої з

імовірних версій майбутнього.

У означеному антропо-культуроцентристському контексті автор розглядає засади економічного розвитку і зростання та вводить серію понять, які, на його думку, відображають та мають пояснити особливості та характер впливу культурної діяльності на результати економічного розвитку окремих суб'єктів та суспільства загалом.

Аналіз публікацій. На докласичному та класичному етапі становлення економічної думки ще не існувало окремої теорії економічного розвитку і зростання. Однак, науковці займалися дослідженням їхніх джерел і чинників. Так, меркантилісти приділяли значну увагу питанням забезпечення довготривалого економічного росту, оскільки він суттєво впливав на долю держав-монархій через механізм світового змагання і домінування.

Адам Сміт, який започаткував класичну традицію у економічній науці, досліджував аспекти нарощування багатства народів. Інші представники класичної політекономії поділяли позицію класика, що нарощування факторів виробництва є основою збагачення, тобто економічного зростання.

Карл Маркс створив власну формаційну концепцію суспільно-історичного розвитку. В її основу він заклав особливості способу виробництва, характерні для кожного виду формації. Вчений вважав, що діалектичний розвиток продуктивних сил і виробничих відносин приводить до зміни способу виробництва та, відповідно, зміни певної формації.

Маржиналісти питанням економічного розвитку практично не надавали значення, зосередившись на аналізі статичних рівноважних станів. Виключення становить А. Маршалл, який визначив фактори зростання валового і чистого доходу.

Праця Дж. М. Кейнса «Загальна теорія зайнятості, процента і грошей» (1936 р.) стала революційною в царині економічної науки, оскільки у ній уперше було викладено цілісну макроекономічну теорію. Видатним послідовником Кейнса був Р.Ф. Харрод. Він один з перших серед західних економістів поставив питання формування засад теорії економічної динаміки, адекватної змінам середини ХХ ст. У книзі «До теорії економічної динаміки» (1948 р.) він виклав засади сучасної теорії економічного зростання у довгостроковому періоді. Американський економіст Євсей Домар самостійно та майже одночасно прийшов до аналогічних висновків, тому некейнсіанська теорія економічного

зростання має назву Харрода-Домара. Практичне опанування запропонованими науковцями ідеями дозволило протягом достатньо тривалого періоду (до середини-кінця 50-х років) ефективно впливати на зростання виробництва та здійснювати антициклічну політику. Загалом, не зважаючи на простоту, модель Харрода-Домара дає можливість зрозуміти високу міру динамічності сучасної економіки.

Новим етапом у дослідженні економічного зростання стала неокласична модель Р. Солоу, за яку він у 1987 році отримав Нобелівську премію з економіки. Головні ідеї він виклав у статті «Внесок в теорію економічного росту» (1956р.). Особливістю моделі Солоу є змінні, нежорсткі пропорції залежності між капіталом і працею. Напрацювання Р. Солоу та його послідовників є достатньо операбельними, оскільки дозволяють аналізувати вплив на економічний ріст модифікованих виробничих функцій, в яких враховується науково-технічний прогрес, зміна ставок оподаткування, норми заощаджень, співвідношення споживчих та інвестиційних благ, тощо.

Однак, результати емпіричних досліджень економічного зростання більшості країн світу поставили під сумнів реалістичність вищезазначених моделей екзогенного економічного росту, оскільки вони не дають адекватної відповіді на питання про визначальні внутрішні детермінанти та чинники зафіксованих змін. Відповідно до виявлених недоліків науковці зосередилися на пошуку моделей, що дозволяють пояснити вплив суб'єктивних – інституціональних та поведінкових факторів на довгострокове зростання та пояснення механізму науково-технічного прогресу. У результаті сформувалася нова хвиля моделей так званого ендогенного економічного росту.

Першими дослідженнями нової хвилі були роботи Пола Ромера (1986 р.), Роберта Лукаса (1988 р.) та Сержіо Ребело (1991 р.). Розроблені ними моделі пояснювали джерела росту за допомогою ефектів навчання і людського капіталу. Вони спиралися на теорію людського капіталу Нобелівського лауреата 1979 року Т. Шульца. Завдяки його революційному підходу інвестиції в людину стали розглядатися як основний фактор економічного зростання, важливіший, ніж звичайні капіталовкладення.

Отже, у кінці ХХ ст. відбулася зміна підходів у дослідженні рушійних сил економічного розвитку і зростання. Визнано, що головним фактором економічного поступу є людина та її творчий потенціал, який за умови втілення конвертується в інновації, науково-технічний прогрес й інші досягнення

цивілізації.

Проте, нерозв'язаною залишається проблема контексту існування особистості. Вона визначається багатьма складовими, з яких культура набуває першочергового значення.

Мета статті: визначити передумови економічного розвитку і зростання цивілізацій різних рівнів в контексті становлення антропо-культуроцентричної дійсності ХХІ ст.

Виклад основного матеріалу. На початку ХХІ століття до нас приходять усвідомлення того, що «Культура як людський світ глибоко онтологічна: вона – не «форма», і навіть не спосіб буття, а саме буття» [1; 15], тобто культура - це певний неприродний, штучний антропоцентричний світ, глокальний (глобальний і локальний) контекст, який створюється зусиллями як окремих індивідів, груп, так і, загалом, різних цивілізацій. Культура – це суть цивілізацій, їх зміст і наповнення, у свою чергу, цивілізація – це форма, матеріально-інституційна оболонка культури.

Багатомірність, різноманіття, множинність стають основною ознакою часу, в якому кожна людина може обирати або синтезувати прийнятні для себе стилі життя, стратегії самовдосконалення і самореалізації, рівень та якість споживання, інтереси і міру зв'язків з оточуючою реальністю. Потреби особистості багатократно зростають на основі знайомства і опанування культурних практик різних народів і цивілізацій, а також постійного вдосконалення життєвих стандартів та штучного розширення горизонтів споживання. При цьому, з одного боку, відбувається переосмислення історичної спадщини як окремих країн, так і всесвітньої історії загалом, а з іншого - спостерігається тенденція до започаткування нових глобальних і локальних культурних практик через використання високих технологій у сферах інформації, комунікації, охорони здоров'я, освіти, розваг, дозвілля, бізнесу тощо. Ускладнення світу людини відзначається як досягненнями, так і поразками. Останні проявляються, зокрема, у підвищенні рівнів ризиків особистої і колективної безпеки, у зростанні кількості та глибини психологічних та моральних проблем, у зростанні страху перед майбутнім (явище футурошоку описане А. Тоффлером). Особливості культурного зсуву, що відбувається, важко піддаються осмисленню і аналізу сучасниками. Це пов'язано з високим динамізмом та якісним характером змін, а також психологічною та фізичною

неготовністю і неспроможністю окремих індивідів досягнути велич і масштаби зрушень. Тому на перше місце виходять інституційні чинники культурного середовища, які у сукупності генерують мозаїчну картину розуміння складних процесів сучасності. Ґрунтовне пізнання нової антропо-культуроцентричної дійсності відкриває перспективи для здійснення ефективного впливу на неї. На нашу думку серцевиною ефективною взаємодії з реальністю на сучасному етапі еволюції суспільства має стати інститут культурного лідерства, культурних інновацій і культурних ініціатив. Особливістю даного інституту є його залежність від генеральної форми культурної сукупності, яку ми раніше визначили як цивілізація. Дане твердження поширюється на мезо-, макро- та мікро різновиди цивілізацій (детальніше про авторській підхід щодо цивілізацій див. у [2]).

Цивілізації, як у міру сталі, складні, самоорганізовані культурні форми, по-перше, мають підтримувати свою систему життєзабезпечення, а, по-друге, дбати про власний розвиток. Перша функція виконується за допомогою інституту традицій, а друга – на основі інституту культурних інновацій. Зокрема, як вважає М. А. Суханова «Культурні інновації задають необхідну динаміку всіх сфер діяльності людини всередині цивілізації» [3; 446], тобто від їх продукування залежить швидкість протікання соціальних процесів. Ми думаємо, що від культурних інновацій у першу чергу залежить якість соціальної динаміки, оскільки культура, певною мірою, може трактуватися як суспільна якість.

Загалом, поняття «культурні інновації» досить часто використовується науковцями-філософами, культурологами та соціологами для підкреслення важливості ролі культури у поступі суспільства (економісти здебільшого даним поняттям не оперують, зосереджуючись переважно на техніко-технологічній та управлінській стороні інновацій). Наприклад, А. А. Поскряков визначає культурну інновацію як «... результат внутрішнього «перенастроювання» смислів лише за допомогою нових ... засобів» [4], тобто, на думку автора, культурна інновація твориться внаслідок переосмислення реальності та зміни уявлень про неї за допомогою нових засобів, до яких можна віднести нові блага (товари і послуги), технології, тощо. Даний підхід хоча і є культурологічним, проте базується на уявленнях про науково-технічний прогрес. Інший підхід пропонує до визначення даного поняття І. Кучма на основі застосування підходу філософа Б. Гройса: «культурна інновація є перш за все економічна, торгова, комерційна операція з цінностями, що регулюється загальною

економічною логікою сучасної людини, а цінність теорій ... залежить від операції переоцінки цінностей, означення того місця, яке вони займають в культурній традиції» [5]. Таким чином, культуролог акцентує увагу на трьох складових: економічній логіці людини, що є основою культурної інновації (1), технологічному характері оперування цінностями (2) та результаті культурної інновації (3), який полягає у визначенні нового місця (переоцінці цінності) явища в змінній версії культури. Використання означеного поняття дає можливість розуміти дійсність як буття самоактуалізованого, самооцінюваного, самовідновлюваного, самовдосконалюваного, постійного іншого світу людини. Розглянуте визначення, з одного боку, є достатньо універсальним, оскільки вдало пояснює загальні моменти щодо існування культурної інновації, а з іншого боку – достатньо специфічним, оскільки опирається на особливості сучасного світоустрою, в якому домінує економіка і фінанси. Отже, культурну інновацію можна представити як процес і результат. Ми, у свою чергу, стверджуємо, що культурна інновація має бути метою існування цивілізацій. Це дасть змогу замкнути ланцюг «мета-процес-результат» і отримати дієвий спосіб розкриття потенціалу і вивільнення людини. Подальший розвиток в руслі антропо- і культуроцентризму потребує заглиблення у сутнісний стан особистості, який проявляється тільки через співвіднесення себе з іншими (самоідентифікація і самооцінка). І чим більше можливостей надається індивідууму для якісного порівняння з іншими виявами людського, тим вищою стає для нього імовірність пізнати себе (у Сократівському розумінні) та досягнути омріяної повноти буття. Урізноманітнення культурних комбінацій, засвоєння нових культурних практик, знайомство з чужими традиціями, безперервний процес культурного збагачення постає як культурна інновація-мета. Загалом, під поняттям «культурна інновація» ми розуміємо якісну зміну як внутрішнього так і оточуючого світу людини, що призводить до її емансипації та розкріпачення і позначається на підвищенні рівня і якості життя.

Під культурним лідерством на глобальному рівні розуміють, як правило, домінування певної країни (об'єднання країн) у головних сферах життєдіяльності, які визначають можливість максимального впливу на оточуючу дійсність. Так, на протязі історичної еволюції людства окремі народи, держави, країни ставали культурними лідерами. Наприклад, Китай практично три тисячі років є культурним лідером Східної Азії. В Європі культурне лідерство у різні часи демонстрували такі країни як об'єднання полісів Стародавньої Греції

(Морський союз Еллади), Рим часів пізньої республіки та імперії, Візантійська імперія, Імперія Карла Великого, Франція, Іспанія, Великобританія, Німеччина, Росія. У ХХ ст. США та СРСР реалізуючи свої культурні місії практично розкололи світ на дві частини, протистояння між якими вилилося у послаблення та розпад соціалістичного табору, а також його гегемона Радянського Союзу. На сьогоднішній день одноосібним культурним лідером є Сполучені Штати, однак Європейський Союз, Китай, Японія, Індія, Бразилія та Росія намагаються розвинути свій потенціал та стати культурними лідерами для утворення багатополюсної, гармонізованої мегацивілізації.

Поняття «культурне лідерство» також має інше значення у контексті його застосуванні щодо творчої особистості. Культурним лідером вважається людина, яка має унікальний погляд та активну творчу позицію, започатковує і визначає нові тенденції у розвитку суспільства. Наприклад, провідні діячі науки, мистецтва, літератури, політики, релігії вважаються культурними лідерами. За своєю природою культурне лідерство особи зосереджено на людині - на якісному покращенні власного життя та життя інших (пріоритетного оточення). Таким чином індивід здійснює персоніфікований точковий вплив на реальність і сприяє ускладненню, урізноманітненню, поглибленню феноменів культури та цивілізаційних форм.

Ми пропонуємо залучити поняття «культурне лідерство» для характеристики культурно-інноваційної діяльності мікроцивілізацій (підприємств). Його зміст визначається нами як генерування культурних інновацій, які дозволяють сформуванню довгострокові, стратегічні переваги щодо досягнення максимально прийнятної для свого часу рівня та якості життя як безпосередньо громадян мікроцивілізації, так і осіб, які знаходяться у межах її впливу.

Культурне лідерство тісно пов'язано з поняттям «культурної ініціативи», тобто починання мікроцивілізації, яке спрямоване на якісну зміну квазісуб'єкту (самосвідомості суб'єкту), оскільки культурні інновації треба впроваджувати за умови беззаперечної підтримки людей. Дана підтримка є результатом взаємодії самосвідомості особистості з ідеями і цінностями, які пропонуються культурними лідерами. При цьому свідомий вибір особистості проявляється у готовності змінюватися під впливом вживлення нової системи цінностей і відповідного переформатування образу майбутнього, яке завдяки активному втіленню мікроцивілізації набуває ознак сучасності. Через задіяння культурної

інновації та культурної ініціативи тандем між мікроцивілізацією і людиною набуває особливої якості: стає, по суті, одночасно і зовнішнім, і внутрішнім. Звичайне підприємство не може досягнути подібного ступеню зближення з особистістю, оскільки керується і діє переважно в межах економічної дійсності. Тільки вихід за межі економіки, опанування культурного середовища стає умовою тісного співробітництва, співіснування і співтворчості між людиною та підприємством - мікроцивілізацією.

Висновки. Задіяння адекватної вимогам сучасності системи економічного розвитку і зростання відбудеться тільки для тих цивілізацій (мета-, макро- і мікрорівня), які націлені на створення культурних інновацій, реалізацію культурних ініціатив та потенціалу культурного лідерства, в результаті чого стверджується множинність змісту і форм існування, розширюються можливості для вивільнення особистості, формуються умови для досягнення індивідуальної і колективної повноти буття.

Список літератури

1. Суханцева В.К. Мартин Хайдеггер: вопрошающий в культуре (из книги «XX век. Голоса культуры») Збірник наукових праць Східноукраїнського національного університету. - Випуск 2. -Луганськ, 2001. - 307с. - с.7-15.
2. Благодетелева-Вовк С.Л. Цивілізація: поняття, класифікація, контекстуальна модель//Вісник Львівського університету. Серія економічна. 2007. Випуск 37(1). 698 с. – с.172-177.
3. Суханова М.А. Традиции и инновации в культуре Инновации и образование. Сборник материалов конференции. Серия “Symposium”, выпуск 29. СПб.: Санкт-Петербургское философское общество, 2003. С.443-446.
4. Поскряков А. А. «Фотофиниш» или инновационная спираль в истории мирового кинематографа. - <http://www.sociology.mephi.ru/docs/innovatika/html/p1.htm>
5. Кучма І. 7 міфів культурної політики// ЛІТЕРАТУРА ПЛЮС. - № 1-2. - (6-7) січень 1999. - <http://www.aup.iatp.org.ua/litplus/lit6-7.php>